

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.10, maj 2017

Indledningen er redigeret af Klaus Nielsen og Kirsten Vad

Tilsyn ved ph.d. Lone Kølle Martinsen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

“Trøstebrev i Sorgen over Kong Valdemar og hans Mænd”

ved Ida Marie Klahn

Indhold

- 1 Anledning og tilblivelse
- 2 Christian Molbechs kritiske anmeldelse
- 3 “Trøstebrevet” som litterært fejdebrev
 - 3.1 Det nordiske ‘Saga-Kvad’ over for den romerske klassicitet
 - 3.2 Folkeligheden over for ‘den dannede smag’
- 4 “Trøstebrevets” hensigt og virkning
- 5 Anvendt litteratur

1 Anledning og tilblivelse

“Trøstebrev i Sorgen over Kong Valdemar og hans Mænd” (herefter forkortet “Trøstebrevet”) er et satirisk, litterært rimbrev, som udkom i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn* i tre dele, den 16., 20. og 23. november 1824. Som alle Grundtvigs rimbrev er det skrevet som reaktion på en begivenhed i samtiden (Sunesen 2014, s. 124). Der er tale om et forsvar for B.S. Ingemanns episke digt *Waldemar den Store og hans Mænd* (1824), som historikeren og filologen Christian Molbech havde anmeldt anonymt og meget kritisk i *Nyt Aftenblad* tidligere på året.

Opløsningen af dobbeltmonarkiet Danmark-Norge i 1814 havde været en væsentlig omvæltning for både nordmænd og danskere. Begivenheden fulgtes af en åndelig brydningstid inden for den danske litterære verden (jf. Ingemann 1863, s. 27-29). Det var i denne brydningstid, at Grundtvig og Ingemanns fælles forestilling om en litterær ‘genfødsel’ tog form. I et afskedsdigt ved Ingemanns store udlandsrejse i 1818 havde

Grundtvig udtrykt et håb om, at “et fællesvirke mellem de to – i grunden så forskellige – digtere [dvs. ham selv og Ingemann] kunne genoplive Danmarks ånd” (Albeck 1971, s. 24). Afskedsdigtet blev trykt i tidsskriftet *Danne-Virke 4* under titlen “Kiærminde-Bladet. (Til Ingemann.)” i 1819. Da Ingemann kom hjem fra udlandsrejsen i 1819 opfordrede Grundtvig ham i et dedikeret eksemplar af *Danmarks Krønike af Saxo Grammaticus* (1818) til at skrive et digt om skikkelserne fra Saxos værk (Rønning 1911, s. 49). Et par år efter, i september 1823, meddelte Ingemann Grundtvig, at han var i gang med at skrive et episk digt med arbejdstitlen “Valdemar den Store og hans Mænd”, i hvilket han håbede at kunne skildre “Danmarks dybe Fald og Gjenoprejsning ved Valdemar [...], Folkeaadens Død og Opstandelse ved de store Kæmper, Herren opvakte, naar Nøden var størst, – se denne Folkets historiske Gjenfødelse” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 5). Da Grundtvig knap et år efter læste det færdige værk, blev han ikke uforventet grebet af genfødselsskildringen og skrev i et personligt rimbrev til Ingemann den 3. juli 1824: “Saa fandt du i Flinten / dog døende Gnist, / saa fandt du paa Klinten / dog Sigrid til sidst” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 12).

At Molbech anmeldte Ingemanns digt særdeles kritisk, gjorde Grundtvig vred. I et brev til Ingemann den 27. november 1824 skrev han, at den anonyme kritiker tilsyneladende stræbte “at lamme og, om muligt, tilintetgøre *din* [Ingemanns] poetiske Virksomhed” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 38). Han så i anmeldelsen “det samme dødelige Fjendskab, som *jeg* har fristet, vise sig mod den allerfredeligste Aabenbarelse af Aanden” (s. 38). I samråd med sin kone Lise besluttede Grundtvig at tage Ingemanns digt i forsvar med et anonymt rimbrev. Han forklarede over for venen, at det ikke var frygt, som afholdt ham fra at udgive rimbrevet i eget navn, men derimod et hensyn til hans rolle som præst: “en Del øjne, der kun er vant til at se mig i Præstekjole, og som er blinde for Kampen, kunde synes, jeg spillede Harlekin” (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 39). Desuden fremhævede han, at han allerede i digtet *Nyaars-Morgen* (1824a) havde ladet sin positive mening om Ingemanns digt komme tydeligt til udtryk (jf. Grundtvig og Ingemann 1882, s. 39).

2 Christian Molbechs kritiske anmeldelse

Molbechs anmeldelse “Bidrag til en Bedømmelse af Hr. Lector *Ingemanns* episke Digt: ‘Waldemar (Valdemar) den Store og hans Mænd.’” udkom anonymt i *Nyt Aftenblad* i tre dele, den 16., 23. og 30. oktober 1824.

Ingemanns digt mangler ifølge Molbech den “æsthetiske Eenhed og Heelhed, som med artistisk Nødvendighed ligger til Grund for Begrebet om et Epos”, og digtet må derfor snarere gives betegnelsen “Scener af den danske Historie i rimet Form” (Molbech 1824, s. 373). Ved at holde sig meget tæt til Saxos fremstilling af historien i *Gesta Danorum* har Ingemann bragt for meget stof ind i sit digt: det har med Molbechs ord “Indhold nok til to episke Digte, i Stedet for eet” (s. 377). Molbech inddrager Oehlenschlägers digt *Helge* (1814) som eksempel på en mere vellykket brug af historisk stof i poesien:

Oehlenschläger har givet et historisk (her mythisk-historisk) Stof poetisk Liv og Aand,

ved som Digter at beherske det; Ingemann derimod har ladet Poesien beherskes af Historien (s. 378).

Molbechs væsentligste anke imod Ingemanns digt er imidlertid, at det mangler værdighed: "I et nationalt Digt [...] kunne vi ikke andet end vente en til Gienstanden svarende Værdighed; en Tone, der stedse beholder det Ædle i Charakteren, som det alvorlige Epos fordrer" (s. 383). I Ingemanns digt bliver han imidlertid stødt af "den forfeilede Smag, som en uharmonisk Blanding af Spøg og Alvor, det Begeistrede og det Platte eller Lave, det Værdige og det Trivielle, synes at vidne om" (s. 383). Blandt andet er han, helt på linje med Grundtvig, utilfreds med skildringen af Saxo, som Ingemann "i Stedet for en forfaren, verdensklog, over sin Tid i Lærdom vidt fremragende Klerk, har gjort til en latterlig Skolefux [dvs. (uvidende) pedant]" (s. 374). Ingemann ville i Molbechs øjne have vundet ved at holde sig til en alvorlig tone og derved

undgaaet de Anstød imod en dannet Smag ved trivielle Udtryk og Platheder, som her snarere synes at være søgte end at være bortviste; eller som i det mindste undertiden røbe en saa besynderlig tactløs Ligegyldighed for Udtrykkets Reenhed, Elegants og Værdighed (s. 387).

3 "Trøstebrevet" som litterært fejdebrev

Grundtvig udfolder sig i "Trøstebrevet" inden for den rimbrevsgenre, som har rødder hos Horats, dvs. det ikke-fiktive rimbrev, som knytter an til en aktuel sag og rummer en direkte henvendelse til én eller flere af forfatterens samtidige (jf. Sunesen 2014, s. 127). Denne rimbrevsgenre var langt den mest populære i Grundtvigs samtid. "Trøstebrevet" tilhører mere præcist underkategorien "litterære fejdebrev" (Sunesen 2014, s. 125), som har store ligheder med anmeldelsen, i og med at genren tillader afsenderen at lade sin subjektive vurdering af et litterært spørgsmål eller et litterært værk komme til udtryk (jf. Sunesen 2014, s. 140).

Den markanteste repræsentant for rimbrevsgenren på Grundtvigs tid var Jens Baggesen, som skrev over 100 rimbrevs rettet mod specifikke personer i samtiden, der blandt andet udkom i *Skiemtsomme Riim-Breve* (1807) og *Poetiske Epistler* (1814). Pseudonymet Giengangeren, som Grundtvig benytter sig af i "Trøstebrevet", er et af Baggesens oftest benyttede pseudonymer. Ifølge Svend Grundtvig "synes Samtiden ikke at have genkjendt Forfatteren" (Grundtvig og Ingemann 1882, s. XLIX). Det er dog usandsynligt, at man har antaget, at der var tale om et værk af Baggesen. Som Gustav Albeck skriver: "Grundtvigs forsøg på at optræde som Baggesens genganger var mindre lykkeligt. Ingen kan have været i tvivl om, at hverken hånden eller ånden var Baggesens" (Albeck 1971, s. 26).

"Trøstebrevet" indledes med et citat fra Ludvig Holbergs komiske heltedigt *Peder Paars* (1719-1720), som angiveligt er skrevet af den kalundborgske hvidtølsbrygger og poet Hans Michelsen. Citatets centrale pointe er, at "Hvad Skæbnen har beskiert [dvs. tildelt som ens lod i livet], det kan man ei undvige" (Grundtvig 1824b, sp. 1457). De hårde skæbner, som venter sømændene i citatet, bruger Grundtvig som en ironisk parallel til den hårde medfart, som Ingemanns *Waldemar den Store og hans Mænd*

(1824) fik i Molbechs anmeldelse. En række yderligere citater forstærker det ironiske udtryk.

Læs mere

Udover det omtalte citat, som stammer fra 1. bog, 1. sang, s. 14, forekommer to citater fra *Peder Paars* i "Trøstebrevet". Et citat fra 1. bog, 1. sang, s. 20 findes i spalte 1458, og et citat fra 3. bog, 2. sang, s. 225 findes i spalte 1459. Derudover optræder et oversat og tillempet citat fra indledningsdigtet til den nedertyske oversættelse af *Den danske Rimkrønike* (Toldberg 1959, s. 3) i spalte 1461. Endelig forekommer et citat fra Jens Baggesens versfortælling "En ny og sandfærdig Historie om Oprindelsen til Bog-Censur" (1786) fra *Ny Minerva*, s. 219, i spalte 1491. Alle de nævnte citater er markeret med anførselstegn.

"Trøstebrevets" afsender, Giengangeren, er en karikeret repræsentant for den gruppe af kritikere, som Molbech tilhører. Giengangeren henvender sig i rimbrevets indledning til Molbech ('du'), med en tak for hans kritiske anmeldelse af Ingemann: "Tak, Aristark i Aftenbladet, / Fordi du intet Epos skrev, / Og for du har hans øren badet, / Som nys den grove Synd bedrev" (sp. 1457). Det er karakteristisk for Grundtvigs litterære fejdebreve, at der bruges opsigtsvækkende pseudonymer i starthilsenen (jf. Sunesen 2014, s. 130) som fx "Aristark" om Molbech. Der henvises her til en græsk lærd, Aristarchos fra Samothrake, som bedømte Homers digte meget strengt, og som derfor ofte inddrages i karakteristikken af en streng kunstdommer.

3.1 Det nordiske 'Saga-Kvad' over for den romerske klassicitet

I en central passage af "Trøstebrevet" lader Grundtvig Giengangeren fremhæve forbindelsen mellem digterne Grundtvig og Ingemann (Grundtvig 1824b, sp. 1475f.). Grundtvig ironiserer her indledningsvist over sig selv som digter: "*Grundtvig* vilde, om han kunde, / Nedrive Konstens Hoved-Stad, / Saa alle Former gik til Grunde / I et chaotisk Saga-Kvad" (sp. 1475). Her tages udgangspunkt i en klassisk modsætning i Grundtvigs forfatterskab: modsætningen mellem den romerske klassicitet og det særegent nordiske. Hvorvidt den klassiske arvs repræsentationer kan erstattes af den nordiske mytologi, er et tema, som går igen i den kulturelle debat i første halvdel af det 19. århundrede. Claus Møller Jørgensen beskriver det nye ideals udvikling:

Dannelse skulle bygge på det, der have [sic] rod i nationen, det danske, det nordiske og det oldnordiske, ikke på civilisationen, det europæiske og det klassiske. Det civilisatoriske og det klassiske var derfor ikke uden videre en kilde til lys. For nogen var det direkte kilde til mørke: den sorte skole, hjem for de døde sprog (Jørgensen 2005, s. 101).

Den sorte skole blev fra begyndelsen af 1830'erne Grundtvigs faste betegnelse for den almindelige latinskole. Toldberg skriver, at Grundtvigs "pædagogiske og litterære maal var at gøre det af med den i hans øjne uægte klassicitet" (Toldberg 1950, s. 33). Hvad Grundtvig betragter som forkert, er at "opgive sit nationale særpræg for at tilpasse sig efter klassicitetens love" (s. 33). For Grundtvig er der tale om en kamp

“mellem natur og optugtelse, sidstnævnte opfattet som det store onde, hvis forkvaklende indflydelse Gr. føler sig kaldet til at bekæmpe” (s. 33).

Udgangspunktet for den nævnte passage (sp. 1475f.) er, at Ingemann i perioden 1818-1819 havde været på studierejser til Tyskland, Frankrig, Schweiz og Italien. Mødet med den klassiske europæiske kunst burde ifølge den karikerede kritiker, Giengangeren, have tjent som formmæssig inspiration for Ingemann. Særligt konfrontationen med den antikke romerske kunst burde have inspireret ham. Grundtvig bruger her, som i talrige andre passager af “Trøstebrevet”, modsætningen mellem liv og død for at ironisere over dyrkelsen af klassicistiske forbilleder: “Ak, han, som, under Romas Buer, / Har seet, hvortil *det Døde* duer, / Har lært, at Konstens Liv er Død, / Dens døde Liv dens store Gaade” (sp. 1475). Giengangerens ideal udgøres således af ‘døde’ elementer, som let kan indordnes i en velformet skriftlig helhed: “Hvad derimod er koldt og stivt, / Det sankes kan med Konst i Panden, / Saa det staaer fast som Bogstav-Skrift, / Og løber aldrig fra hinanden!” (sp. 1473). Ingemann er heroverfor ikke interesseret i at dyrke et ‘dødt’ skriftligt ideal og følger til Giengangerens forfærdelse i Grundtvigs fodspor. Han afgrænser sig fra de klassiske europæiske idealer og insisterer på at håndhæve en særlig nordisk stil i sine værker: “Og bygge paa et Dannevirke, / Som, synker det ei brat i Jord, / Adskille maa det hele Nord / Fra Konstens tydsk-catholske Kirke” (sp. 1476). Ingemann sammenlignes af Giengangeren med en protestantisk kætter, som ikke vil bøje sig for den katolske kirkes overmagt (sp. 1459f.) og dermed udgør en trussel mod kritikerstanden. Giengangeren skildrer udviklingen som en parallel til katolicismens tilbagegang over for protestantismen:

Ved alle Heglere, kan det [dvs. Ingemanns digtning] gaae godt, / Da er vor Herlighed til Spot, / Da med vor Konst og vor Kritik / Det gaaer, som det i gamle Dage / Med Messe og med Skiærsgild gik, / Gaaer galt, gaaer skiævt, gaaer rent tilbage (sp. 1491).

Der henvises i denne sammenhæng til den tyske teolog og franciskanermunk Nikolaus Ferber, som i sin tid fik sit danske tilnavn Stagefyr eller Stagebrand på grund af den voldsomme modstand mod reformationen, som han udtrykte ved herredagen i København i 1530. Tilnavnet kommer af det ældre tyske ord Stakebrand, som betegner en person, der rager op i og nærer en ild, dat Frier staken (jf. Simonsen 1907-1909, s. 385).

Læs mere

Ordet Stakebrand findes i Michael Richeys *Idioticon Hamburgense* (1755) under opslaget staken, s. 286-287.

Kritikerne har ikke sådan en ihærdig forkæmper, en “Doctor Stagefyr” (sp. 1491), som kan håndhæve deres idealer i kampen mod de oprørske, ‘kætterske’ kræfter i kunstverdenen. Kunstkritikerne står altså magtesløse over for styrken i Ingemanns nye og ‘levende’ skildring af den nordiske historie. Ingen kan forhindre ham i at overvælde Giengangeren og hans kritikerkolleger med sin kunst: “os paa Halsen grove Helte / Lyslevende med Flid at vælte” (sp. 1490).

3.2 Folkeligheden over for 'den dannede smag'

Molbech kritiserer i sin anmeldelse den manglende "Værdighed" (Molbech 1824, s. 383) i Ingemanns epos og fremhæver, at det ikke stemmer overens med "en dannet Smag" (s. 387): "Han har villet more Læseren, og har derved tidt glemt sig selv som Digter. Han har villet fortælle i en munter og naiv Tone, men har ofte, uden at vide og ville det, overskredet det Trivielles Grændser" (s. 382). Molbech understreger desuden, at han dog ikke kan tro, at "Hr. Ingemann beiler til en ham saa lidet værdig Krands, som en udannet Mængdes Bifald" (s. 387). At kunne appellere til en såkaldt 'udannet mængde' er imidlertid netop målet for Ingemann og Grundtvig. Deres mål i denne periode er etableringen af en ny historisk litteratur med folkelig appel. Denne litteratur skal anspore til, "at Norden kan vaagne og virke paa Nye i Fædrenes Aand" (Grundtvig 1823, sp. 998), sådan som Grundtvig udtrykker det i en artikel om sine oversættelser af Saxos og Snorres krøniker fra året før. I overensstemmelse med dette udstilles Molbechs litteratursyn i "Trøstebrevet" som ufølsomt, konservativt og elitært. Molbech kan i Grundtvigs fremstilling ikke blåstempe en "Frihaands-Skjald" (Grundtvig 1824b, sp. 1457) som Ingemann, fordi Ingemann bryder med de overleverede æstetiske normer og udfolder en ny og uprøvet litterær stil (se også Albeck og Billeskov Jansen 1976, s. 587). Grundtvig lader fx Giengangeren forkaste Ingemanns digtning, fordi den i sin enkelhed minder om "*En Krands af Klokker og Kiærminder blaa, / Som Børn og Kvinder, uden Smag, / Selv Bønder-Piger uden Hatte, / Kan binde frisk hver Sommerdag*" (sp. 1460). Afslutningsvis lader han Giengangeren definere Ingemann som en tyv. Der spilles her på de passager af Molbechs anmeldelse, hvor han kritiserer Ingemann for at være for stærkt inspireret af sine historiske kilder (jf. Molbech 1824, s. 374) og sine steder fremstå som en ren "Copie efter Saxo" (s. 386). De almindelige associationer til ordet tyv ophæves dog, da Giengangeren præciserer: "Thi hvilken Dansk, som eied Sligt, / Fandt ei sit Hjerte i det Tyve-Digt" (sp. 1494). Molbech og hans medkritikeres negative vurdering af Ingemanns digt fremstår dermed som en komisk og meningsløs forkastelse af et vellykket historisk digterværk, som vil gribe enhver dansker, der har et hjerte.

4 "Trøstebrevets" hensigt og virkning

"Trøstebrevet" er kendetegnet ved inddragelsen af en række modsætninger, som går igen gennem hele Grundtvigs forfatterskab: livet over for døden, mundtligheden over for skriftligheden, den nordiske saga-stil over for den romerske klassicitet, protestantismen over for katolicismen og det folkelige over for det elitære. Udgangspunktet er 'modsigelsens grundsætning', som "faar alt til at fremtræde som eksponent enten for løgn eller sandhed" (Toldberg 1950, s. 137). Den elitære, romersk-klassicistiske skriftlighed skildres som et 'dødt' ideal, der står i kontrast til Ingemanns mundtligt inspirerede og 'levende' nordiske stil. Med udgangspunkt i denne modstilling fungerer "Trøstebrevet" som et forsvarsskrift for den folkelige historiske litteratur, som Grundtvig og Ingemann bestræbte sig på at etablere. Rimbrevet er dermed et karakteristisk værk fra Grundtvigs hånd. I følge Gustav Albeck er det dog ikke noget specielt vellykket værk. Han konkluderer: "Rimbrevet er gennemført satirisk, men uden hverken elegant eller slående kraft i ironien, et sjap-

digt uden koncentration og derfor trods gode enkeltheder svagt i sin virkning” (Albeck 1971, s. 26). I følge Grundtvig selv er rimbrevets litterære værdi dog heller ikke hovedsagen. Han skriver til Ingemann den 26. november 1824:

hos dig at formilde det ubehagelige Indtryk [som kritikken har gjort], var Hovedhensigten af Trøstebrevet, [...] hvis Opnaelse skal trøste mig, hvis det mislykkes derved at give den jammerlige Kritikaklen et Knæk, eller dog dens Heroer en gavnlig Advarsel for Fremtiden (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 33).

5 Anvendt litteratur

- Albeck, Gustav (1971) “Grundtvigs rimbrev” i *Grundtvig-Studier* 1971, s. 7-30. København.
- Albeck, Gustav og F.J. Billeskov Jansen (1976) *Dansk litteraturhistorie* 1-6, bind 2: *Fra Ludvig Holberg til Carsten Hauch*. København.
- Baggesen, Jens (1786) “En ny og sandfærdig Historie om Oprindelsen til Bog-Censur” i *Ny Minerva*, s. 203-234. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1819) “Kiærminde-Bladet. (Til Ingemann.)” i *Dannevirke et Tids-Skrift* 1-4, bind 4, s. 155-172. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1823) “Saxo og Snorro” i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, nr. 63, 9. august, sp. 993-1000. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1824a) *Nyaars-Morgen. Et Rim*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1824b) “Trøstebrev i Sorgen over Kong Valdemar og hans Mænd” i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, nr. 92, 16. november, sp. 1457-1462; nr. 93, 20. november, sp. 1473-1477; nr. 94, 23. november, sp. 1489-1498. København.
- Grundtvig, N.F.S. og B.S. Ingemann (1882) *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, udg. Svend Grundtvig. København.
- Holberg, Ludvig (2014) *Peder Paars. Poema Heroico-comicum* [1720], udg. Finn Gredal Jensen i: *Ludvig Holbergs Skrifter*, København & Bergen. Anvendt i den digitaliserede udgave <http://holbergsskrifter.dk>, 2017-01-05.
- Ingemann, B.S. (1824) *Waldemar den Store og hans Mænd. Et episk Digt*. København.
- Ingemann, B.S. (1863) *Tilbageblik paa mit Liv og min Forfattervirksomhed fra 1811-1837. Et autobiografisk Udkast*, udg. J. Galskjøt. København.
- Jørgensen, Claus Møller (2005) “Civilisation og nation i dansk dannelsestænkning i det 19. århundrede” i *Fremmed og moderne, glimt af antikken i Europa*, udg. Peter Fibiger Bang, s. 100-114. Aarhus.

- [Molbech, Christian] (1824) “Bidrag til en Bedømmelse af Hr. Lector Ingemanns episke digt: ‘Waldemar (Valdemar) den Store og hans Mænd.’” i *Nyt Aftenblad*, nr. 42, 16. oktober, s. 365-372; nr. 43, 23. oktober, s. 373-378; nr. 44, 30. oktober, s. 381-389. København.
- Richey, Michael (1755) *Idioticon Hamburgense oder Wörter-Buch, Zur Erklärung der eigenen, in und um Hamburg gebräuchlichen, Niedersächsischen Mund-Art. Jetzo vielfältig vermehret, und mit Anmerckungen und Zusätzen Zweener berühmten Männer, nebst einem Vierfachen Anhang*. Hamborg.
- Rønning, Frederik (1911) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede* 1-4, bind 3:1. København.
- Simonsen, D. (1907-1909) “Dr. Stagefyr – Stagebrand” i *Kirkehistoriske Samlinger*, udg. Holger Fr. Rørdam, 5. række, bind 4, s. 385-386. København.
- Sunesen, Christel (2014) “Rimbrevet” i *Ved lejlighed. Grundtvig og genrerne*, udg. Sune Auken og Christel Sunesen, s. 124-155. Hellerup.
- Toldberg, Helge (1950) *Grundtvigs Symbolverden*. København.
- Toldberg, Helge udg. (1959) *Den danske Rimkrønike. III. Nedertysk oversættelse (Københavns-håndskriftet)*. København.